

Bir Fedakâkarlık Örneği Olarak "Kan Bağışı"

- Prof. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU*
- Doç. Dr. Yasemin ÖZKAN*
- Uzm. Filiz YILDIRIM**

Öz

Kan, geçmişten günümüze sağlığın ve yaşamın temel simgesi olarak "kaynağı insan olan ve elde edilmesi için başka alternatifi olmayan eşsiz bir tedavi aracı" olarak bilinmektedir. Kan bağışı ise sadece tıbbi ve teknik konularla değil, aynı zamanda bireylerin iyi niyetli davranışlarının sonucu olarak açıklanmaktadır. Bir anlamda kan bağışı; bir örgüte, topluma ya da bireye yardımcı olma tutumunun davranışa dönüşmesi ya da bir kişilik özelliği olarak "fedakârlık" ile yakından ilişkilidir. Bu araştırma, öğretmenlerin fedakârlık yapma tutumlarına kan bağışlama durumu ile seçilen bazı demografik belirleyicilerin (cinsiyet ve yaş) etkisini açıklamak amacı ile planlanarak Ankara'nın orta sosyo-ekonomik düzeydeki semtlerinde çalışan 176 öğretmen ile karşılıklı görüşülerek yürütülmüştür. Yapılan analizler sonucunda öğretmenlerin fedakârlık tutumları üzerinde kan bağışında bulunma durumunun ve yaşın önemli bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kan bağışı, fedakârlık.

Abstract

"Blood Donation" As An Example of Altruism

Blood the basic symbol of health and life from past to present is known as an unique treatment tool which is human its source and no other alternative to be obtained. Blood donation is related to not only medical and technical issue but it is also explained as result of individual's a good-faith behaviours. In a sense it is regarded with attitudes helping to organization, society or individual transform to the behavior or "altruism as a charecteristic of identity. This study is carried out by interviewing mutually with 176 teachers in the middle socio-economic level district in Ankara by planning in order to explain the effect of the blood donation status and some of the selected demographic indicators on teachers' altruistic attitudes. In the results of analysis, it is stated that the blood donation status and age affects teachers' altruistic attitudes.

Key words: Blood donation, altruism.

(*) Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.

(**) Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü.

1. GİRİŞ

Kan, eski uygarlıklardan beri yaşam ile bir tutulmuş, insanı hayatta tutan, ona güç veren unsur olarak görülmüştür (Ülman, 2000: 172; Yıldız vd. 2006: 1). Nitekim toplumu oluşturan bireyler başta olmak üzere tüm canlılar yaşamı boyunca değişik zamanlarda çeşitli nedenlerden dolayı kendisi, ailesi ya da yakın çevresiyle ilgili olarak zaman zaman kan ve kan ürünlerine gerek duymuşlardır (Solaz, 2004: 118).

Onyedinci yüzyılda Willam Harvey'in kan dolaşımı fiziolojisi konusunda bilgi vermesinden sonra 1665 yılında İngiliz fizyolog Richard Lower tarafından bir hayvandan diğerine kan nakli gerçekleştirilmiştir. İnsandan insana kan nakli ise 19. yüzyıl başlarında İngiliz kadın doğum uzmanı James Blundell tarafından yapılmıştır (Garrison, 1966).

Günümüzde tıp ve teknoloji alanındaki tüm gelişmelere rağmen kan, kan bileşenleri ve kandan elde edilen ürünlerin yerine geçebilecek alternatif bir tedavi aracı bulunamamıştır. Bu nedenle dünyada kan hizmetleri sistemli bir şekilde yürütülmektedir. Bu hizmetlerden biri olarak *donasyon kan bankacılığı*; gönüllü, düzenli, bilinçli, karşılık belemeksizin güvenli bir şekilde kanın toplanmasını; toplanan kanlara gerekli laboratuvar işlemlerinin yapılmasını, kanın saklanması ve hastanelere ulaştırılmasını içermektedir. Kanın hastalar için kullanılması ve kullanıldıktan sonra kayıt altına alınan bilgilerin takip edilmesini kapsayan hizmetler ise *transfüzyon kan bankacılığı* adı altında yapılmaktadır. (<http://www.kanver.org/sayfa.php?t=157>). Kan transfüzyonuna, tedavi edici başka seçeneğin olmadığı kazalar, savaş ve afetler, çeşitli suç girişimleri, cerrahi müdahaleler, hemofili, lösemi, aplastik anemi gibi kronik hastalıklarda ve gebelik gibi ciddi klinik durumlarda ihtiyaç duyulmaktadır (World Health Organization, 2000).

Bu anlamda Amerika Birleşik Devletleri'nde yıllık on milyon kan bağışının yarısından fazlası, donasyon kan bankacılığı hizmetlerinin ise % 90 kadarı Amerikan Kızılhaçı tarafından karşılanmaktadır. Almanya'da; hizmete sunulan toplam 4.2 milyon ünite kanın % 85'ini (3.6 milyon kan bağışı, 200.000 kan gönüllüsü) Alman Kızılhaçı toplamaktadır. Japonya'da; donasyon kan bankacılığı hizmetlerinin tamamı 7 bölgesel kan merkezi ile Japon Kızılhaçı tarafından karşılanmaktadır. Ülkede her yıl yaklaşık 4 milyon ünite kan bağışı toplanmaktadır. Kanada, Avusturya, Finlandiya gibi gelişmiş ülkelerde; donasyon kan bankacılığı faaliyetleri o ülkelerin Kızılhaçları tarafından verilen örneklere paralel bir organizasyon ile sürdürülmektedir. Ülkemiz; kan bağışı konusunda gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında oldukça geri sıralarda yer almaktadır. Bu ülkelerde gönüllü kan bağışlarının nüfusa oranı %5'e ulaşabilirken, ülkemizde bu oran halen % 1.5-2 civarındadır. En önemli problem gönüllü kan bağışçısı sayısındaki yetersizliktir. Ülkemizde kan hizmetleri konusunda kapsayıcı bir standardizasyon ve denetim mevcut olmadığı gibi, toplanan kan bağışını (Türk Kızılayı kan birimleri ve hastane kan merkezleri tarafından) kesin bir sayıyla söyleyebilmek de mümkün değildir. Türkiye Kan Merkezleri ve Transfüzyon Derneği (TKMTD) tarafından 2003 yılında ülke genelindeki kan merkezlerinde yapılan anket çalışması sonuçları ile T.C. Sağlık Bakanlığı Yataklı Tedavi Hizmetleri Yıllığı verileri uyumlu görünmemektedir. T.C. Sağlık Bakanlığı verilerine göre 2004'de 873.454 ünite kan bağışı toplanmış, Türkiye Kan Merkezleri Transfüzyon Derneği'nin anket sonuçlarına göre ise 1.236.776 ünite kan toplanmıştır. Ancak ülkemizdeki hastane yatak kapasitesinin yetersiz olduğu ve T.C. Sağlık Bakanlığı'nın ülke çapındaki sağlık organizasyonuna bağlı olarak devreye girecek yeni hastaneler ve hastalar için etkin kan ve kan ürünü kullanımı göz önüne alındığında 2006 yılı itibari ile kan ih-

tiyacının hesaplamalara göre ortalama 1,5 milyon ünite civarında olduğu tahmin edilmektedir (<http://www.kanver.org/sayfa.php?t=157>). Bu nedenle dünyada özellikle Türkiye’de sağlık hizmetleri; bireylere yaşam kazandıracak ve mevcut kan ya da kan ürünlerinin desteği ile bu desteği güçlendirecek güvenli kan bağışına bağlı olmaktadır.

1.1. Kan Bağışçı Tipleri

Kan bağışçı sadece tıbbi ve teknik konularla değil aynı zamanda sosyoloji ile de yakından bağlantılıdır. Bu durum kan bağışının ilk günlerinden beri bilinmekle birlikte sosyolojik yönü de içine alan ilk bağışçı sınıflandırma çalışması İngiliz sosyoeconomist olan Richard Titmus tarafından 1970 yılında “Hediye ilişkisi (The Gift Relationship)” adlı kitapta ele alınmıştır. Bu kitapta kan bağışçısı sosyolojik olarak 8 ana tipe ayrılarak incelenmiştir: *Tip A (paralı bağışçı)* kanını piyasa durumuna göre belirlediği bir bedel karşılığında satan bireyi; *Tip B (profesyonel bağışçı)* para ya da izin gibi ödülü almak için düzenli aralıklarla kanını satan bireyi; *Tip C (paralı veya yönlendirilmiş bağışçı)* kanını satan ancak para olmasa da kanını verebilecek bireyi; *Tip D (sorumluluk bedeli bağışçısı)* kendisine kullanılan kan için kendisinden belli bir para alınan bu kişinin bu parayı ödememek ya da geri almak için kendisinin kan vermesini ya da verecek birini bulması durumunda kan veren bireyi; *Tip E (aile kredi bağışçısı)* ileride kendisi ya da ailesine kan gerektiğinde kan bulabilmek için önceden belli aralıklarla (yılda en az 1 kez) kan bağışlayan bireyi; *Tip F (zorunlu bağışçı)* bulunduğu sosyal konum gereği kendisinden kan bağışlaması istenildiğinde ret edebilme şansı olmayan bireyi; *Tip G (ödüllendirilmiş bağışçı)*; kan bağış karşılığında para dışında verilen ödülü alabilmek için kan bağışında bulunan bireyi; *Tip H (gönüllü toplumsal kan bağışçısı)* teşvik edici ödül, para ve baskı olmaksızın tamamen kendi özgür iradesi ile kan ba-

ğışlayan bireyi tanımlar (<http://www.gata.edu.tr>). Bu bağlamda kan bağış ve kan bağışçısı tipleri bireylerin tutum, davranış, inanç, değer, yönelim ve bu davranışa yönelik güdüleyiciler bağlamında açıklanmaktadır. Fishbein ve Ajzen (1974)’in nedenli eylem teorisi, bir sosyal davranış olarak kan bağış için kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Bu teori; kan bağışının iradeye dayalı, kontrollü olarak yapıldığını vurgulamaktadır. Bu nedenle bireylerin kan bağışlaması ya da bağışlamaması mevcut ya da muhtemel niyete / amaca göre belirlenmektedir. Kan bağışlama niyeti / amacı sırası ile kan bağışına yönelik tutumlardan ve bu davranışın yapılmasına ilişkin bireylerin olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerinden etkilenmektedir. Özellikle kan bağışına yönelik tutumlar; inanç, beklenti ya da değer yargılarının fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Daha sonra “planlı davranış teorisi” olarak açıklanan bu teori; hem davranışların kökeni ve hem de inançların tutumları belirleme fonksiyonu olarak niyeti / amacı açıklamaktadır. Bu noktada Fishbein ve Ajzen’in teorisi kan bağışına yönelik olarak bireylerin tutum ve davranışlarının anlaşılması açısından önem taşımaktadır (Fernandez-Montoya, Lopez-Berrio, A. ve Luna del Castillo, 1997: 141).

1.2. Kan Bağış ve Fedakârlık Arasındaki İlişki

Bazı yazarlar kan bağış ile fedakar kişiliği eş değer tutarken (Piliavin 1990); bazı yazarlar da kan bağışlamanın nedeni ya da güdüleyicisi olarak fedakârlığı araştırmaktadırlar (Condie, Warner ve Gillman, 1976). Bu noktada kan verme; bir örgüte, topluma ya da bireye yardımcı olma tutumu içindeki davranış biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu davranış bir toplumdaki ya da sosyal grup içindeki pek çok insanın genel olarak başkalarına iyilik yapmak amacıyla gerçekleşen harekettir. Bu nedenle öncelikle başkalarına fayda sağlamak amacıyla bu davranışı sergileyen insanlar da bir anlamda

yardımsaver gibi olumlu değerlendirmelerle tanımlanmaktadır. Başkalarına yardımcı olma tutumu içindeki kişiliklerin temel karakteristikleri; iyilik yapmaya istekli olma ve fedakârca davranışa güdülenme olarak belirtilmektedir. Bir erdem olarak kan verme davranışı da çoğu zaman bireylerin fedakârlığa güdülenmelerinin bir sonucu olarak gerçekleşmektedir (Steele et al. 2008: 44). Kan veren bireyleri bu davranışa güdüleyen faktörler üzerinde yapılan pek çok araştırma da kan vermenin en önemli nedeni olarak fedakârlığın yapma amacının en önemli güdüleyici faktör olduğunu göstermektedir (Gillespie and Hillyer, 2002: 128; Healy, 2000: 1658; Penning, 2005; Piliavin, 1990).

Healy (2000: 1650) fedakârlık kapsamında kan bağışlamayı bir dini görev ve sorumluluk bağlamında açıklamaktadır. Kan bağışına, fedakârlığa ve gönüllü işbirliğine ilişkin tutumlara yönelik değişim yaratmada sosyal kapital de önemlidir (Alessandri, 2007: 104). Bar-Tal (1986: 4) sosyal psikolojide fedakârlığı; davranışa yönelik ve güdüleyici yaklaşım olarak iki açıdan açıklamaktadır. Bu noktada kan bağışlamayla gerçekleşen fedakârlık, kan bağışlama sonucunda başkalarına iyilik yapma amacına odaklanmaktadır. Rushton'ın da belirttiği gibi bir sosyal davranış olarak "fedakârlık, herhangi bir durumun / eylemin bireylerin kendisinden çok başkalarına olumlu sonuçlar getirmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilmesidir" (Rushton, 1980: 8). Güdüleyici yaklaşım bağlamında fedakârlık ise, davranışa güdüleyen iyi niyetli düşünme biçimidir. Bu noktada Batson'a göre fedakârlık "başkalarının refahını artırmak amacı taşıyan güdüsel bir dizi davranış"ı ifade eder (Rushton et al., 1981: 6). Bir anlamda bu tanımların tümü, bireyleri kan bağışlamaya götüren nedenleri açıklamaktadır. Sonuç olarak başkalarını herhangi bir çıkar beklemeksizin desteklemek üzere yapılan fedakârca davranışlar literatürde "bir örgüte, topluma ya da

bireye yardımcı olma tutumu ya da davranış biçimi" ve "yardım etme davranışı" başlığı altında sınıflandırılmaktadır (McClurg, 2009). Bu anlamda Hinde ve Groebel (1991) bireyler aynı zamanda başkalarının ihtiyaçlarını tatmin etmek üzere kan bağışlıyorsa bu davranış "yardımsaver davranış biçimi" olarak tanımlanmaktadır. Nitekim bireyleri kan bağışlamaya fedakârlık bağlamında toplumda sosyal kabul görme gibi potansiyel (i) dış etkenler (ödüller) ve başkalarına yardım etme duygusuna ya da manevi tatmine yönelik olarak manevi (ii) (iç) etkenler (ödüller) güdülemektedir.

Diğer taraftan fedakârlık yapmaya yönelik kan bağışı, gönüllülük bağlamında açıklanmaktadır. Bazı yazarlar dış etkenlerden kaynaklanan beklentileri önemsemeksizin başkalarına fayda sağlama amacına bağlı olarak gönüllü kan bağışlandığını belirtmektedirler (Macaulay ve Berkowitz, 1970; Bar-Tal 1986: 6; Eisenberg 1986). Bazıları ise, başkalarına yardım ederek sağlanan hoş duygular ve manevi tatmin gibi iç etkenlerin (ödüllerin) kan bağışlama için yeterli olmadığını savunmaktadır (Severy, 1974; Sober and Wilson, 1998). Bu noktada Staub gönüllülük kapsamında öncelikle kişisel sorumluluğun, başkalarının refahını önemsemeyi ve böylece fedakârca kan bağışlamayı sağladığını belirtmektedir (Staub, 1991: 151). Bir anlamda başkalarına yardımcı olma amacına yönelik olarak kan bağışlama, ahlaki bir zorunluluk / kural olarak algılanmaktadır.

Bu çalışma, sorumluluk algısının yüksek olduğu bilinen öğretmenlerin fedakârlık tutumlarına kan bağışlama durumu ile seçilen bazı demografik belirleyicilerin (cinsiyet ve yaş) etkisini açıklamak amacı ile planlanarak yürütülmüştür.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, kan bağışlama durumu ile cinsiyet ve yaşın öğretmenlerin fedakârlık tutumlarına etkisini açıklamayı amaçlayan bir alan araştırmasıdır.

2.1 Örneklem Yöntemi ve Örnek Seçimi

Araştırmanın örneklemini yaşları 21-61 arasında değişen, Ankara'nın Keçiören semtindeki Barış Yolu İlköğretim Okulu, Batıkent Kardelen İlköğretim Okulu, Batıkent İlköğretim Okulu ile Ahmet Hamdi Tanpınar İlköğretim Okulu ve Kalecik semtindeki Cumhuriyet İlköğretim Okulu ve Dumlupınar İlköğretim Okulu'nda görev yapan toplam 176 öğretmen oluşturmaktadır. Öğretmenler bu çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmişlerdir.

2.2 Veri Toplama Yöntem ve Araçları

Veri toplama aracı olarak geliştirilen soru formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; araştırmaya katılan öğretmenleri tanıtıcı demografik bilgiler ile kan bağışlama durumunu belirlemeye yönelik soruları içermektedir. İkinci bölümde, Rush-ton ve arkadaşlarının (1981) geliştirmiş olduğu "Self-Report Altruism (SRA)" ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması sonucunda oluşturulan "**Fedakârlık Ölçeği**" bulunmaktadır.

2.3 Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmada öncelikle fedakârlık ölçeğini tanımlayıcı istatistik bir çalışma yapılmıştır. "**Fedakârlık Ölçeği**", "yabancı birine yol tarif ettim", "hayır için gönüllü bir iş yaptım", "yaşlı ya da engelli bireye karşidan karşıya geçerken yardım ettim" gibi önermeleri içeren ve (1)hiç –(5)çok sık seçeneklerinden oluşan 5 düzeyli bir likert ölçeğidir. Ölçeğin uygulanması sonucunda elde edilen veriler, SPSS v.16 (Statistical Package for The Social Sciences) istatistik paket yazılım programı ile incelenmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde öncelikle soru formunun güvenilirliği sınanmış, fedakârlık ölçeği güvenilirliği, iç tutarlılık katsayısı olan "**Cronbach Alpha**" hesaplanarak 0.81 olarak bulunmuştur (Tablo 1). Araştırma kapsamında kan bağışlama durumunun fedakârlık ölçeği üzerindeki etkisi normal dağılım gösteren verilere "t testi" analizi yapılarak incelenmiştir. Seçilen değişkenler (cinsiyet, yaş ve kan bağışlama durumu) ile genel olarak fedakârlık tutumları arasındaki ilişki ve etkileşim çok değişkenli regresyon analizi ile hesaplanmıştır.

Tablo 1. Araştırmada kullanılan ölçeği betimleyen istatistikler

Ölçek	Soru sayısı	Puan aralığı	Tek faktörün açıkladığı varyans	Özdeğer	İç tutarlılık katsayısı
Fedakârlık	13	5 (Hiç-Çok sık)	31.71	4.122	0.81

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1 Öğretmenleri Tanıtıcı Kişisel Bilgiler

Araştırma kapsamındaki öğretmenlerin %51.7'si erkek, %48.3'ü kadındır. Öğretmenlerin %65.3'ü "kan bağışında bulundunuz mu" sorusuna "hayır" yanıtını verirken, %34.7'si ise "evet" yanıtını vermişlerdir.

Bu noktada öğretmenlerin büyük çoğunluğunun kan bağışında bulunmamış olması dikkati çekmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan öğretmenlerin %69.9'unun yaşının 36 ve üzerinde, %30.1'inin ise yaşının 35 ve 35'ten daha az olduğu belirlenmiştir.

3.2 Kan Bağışlama Durumuna Göre Fedakârlık Tutumları

Bu bölümde araştırmaya katılan öğretmenlerin “hiç kan bağışladınız mı” sorusuna “evet”, “hayır” olarak verdikleri yanıtlardan yola çıkılarak fedakârlık tutumları açıklanmaya çalışılmıştır (Tablo 2). Öğretmenlerin fedakârlık tutumları kan bağışlama durumuna göre incelendiğinde; kan bağışlayan öğretmenlerin kan bağışlamayanlara göre daha çok yabancı birine yol tarif ettikleri (3.87, 3.72), sonradan gelen yabancı biri için asansörü beklettikleri ve kapıyı açtıkları (3.69, 3.50), trafikte aynı istikamette giden birinin kendilerinden daha önce

gitmesine izin verdikleri (3.59, 3.25), kendilerinden yardım bekleyen / isteyen birine para verdikleri (3.56, 3.45), yabancı birine kitap, paket vb. gibi ağır yük taşımada yardım ettikleri (3.36, 3.31), tezgahların eksik hesap çıkarması durumunda uyardıkları (3.33, 3.03), bir hayır kurumuna mal ya da giysi yardımında buldukları (3.11, 2.79), çok iyi tanımadıkları komşularının kendilerinden istediği değerli eşyaları onlara ödünç verdikleri (2.44, 2.17) ve kendilerine sorulmadan önce komşularının evcil hayvanına herhangi bir ücret almaksızın gönüllü olarak baktıkları (2.00, 1.82) saptanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Öğretmenlerin kan bağışında bulunma durumuna göre fedakârlık tutumlarına ilişkin t testi sonuçları

Fedakârlık Ölçeği	Kan bağışlama durumu		t
	Kan bağışlayan	Kan bağışlamayan	
	$\bar{x} \pm S$	$\bar{x} \pm S$	
Yabancı birine yol tarif ettim	3.87±.85	3.72±.81	1.13
Bir hayır kurumuna para verdim	3.15±1.08	3.15±1.03	.00
Benden yardım bekleyen / isteyen birine para verdim	3.56±.90	3.45±.90	.74
Bir hayır kurumuna mal ya da giysi yardımında buldum	3.11±.1.23	2.79±1.18	1.71
Hayır için gönüllü bir iş yaptım	2.28±1.14	2.95±1.10	1.88
Yabancı birine kitap, paket vb. gibi ağır yük taşımada yardım ettim	3.36±1.00	3.31±1.13	.28
Sonradan gelen yabancı biri için asansörü beklettim, kapıyı açtım	3.69±1.07	3.50±1.15	1.03
Tezgahların eksik hesap çıkarması durumunda onu uyardım	3.33±1.21	3.03±1.20	1.54
Trafikte aynı istikamette giden birinin benden önce gitmesine müsaade ettim	3.59±1.05	3.25±1.18	1.87
Çok iyi tanımadığım komşumun benden istediği değerli eşyaları ona ödünç verdim	2.44±1.34	2.17±1.31	1.28
Bana sorulmadan önce komşumun evcil hayvanına herhangi bir ücret almaksızın gönüllü olarak baktım	2.00±1.37	1.82±1.22	.91
Yaşlı ya da engelli bireye karşıdan karşıya geçerken yardım ettim	3.67±.96	3.22±1.15	2.65*

p < .05

Diğer taraftan kan bağışlamayan öğretmenlerin (2.95), kan bağışlayanlara göre (2.28) daha fazla oranda hayır için gönüllü bir iş yaptıkları; kan bağışlayan ve bağışlamayan öğretmenlerin ise aynı oranda (3.15) bir hayır kurumuna para verdikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca kan bağışlayan öğretmenlerin (3.67) kan bağışlamayanlara (3.22) göre yaşlı ya da engelli bireye karşıdan karşıya geçerken daha fazla yardım ettiklerine ilişkin değerlendirmeleri $p < .05$ istatistik düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Ayrıca kan bağışlayan ve bağışlamayan öğretmenlerin genel olarak fedakârlık tutumlarının olumlu olması dikkati çeken önemli bir bulgudur (Tablo 2).

3.3. Seçilen Değişkenlerin Fedakârlık Tutumları Üzerindeki Önemlilik Sırası

Bu bölümde, seçilen bazı sosyo-demografik belirleyiciler (cinsiyet, yaş ve kan bağışlama duru-

mu) ile genel olarak fedakârlık tutumları arasındaki ilişki çoklu regresyon analizi ile hesaplanmıştır (Tablo 3).

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin (cinsiyet, yaş ve kan bağışlama durumu) öğretmenlerin fedakârlık tutumları üzerinde sırası ile; kan bağışında bulunma durumu, yaş ve cinsiyet olarak önemli etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Regresyon katsayılarının anlamlılığı incelendiğinde ise, kan bağışlama durumunun ve yaşın öğretmenlerin fedakârlık tutumları üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir ($p < .05$, Tablo 3).

Shenga ve arkadaşlarının (2008: 59) Hindistan'da "kan bağışlamaya ilişkin davranış bozuklukları" konusunda gönüllü olarak kan bağışlama ve kan bağışlamamanın nedenlerini tespit etmek üzere yapmış oldukları araştırmada kan

Tablo 3. Fedakârlık tutumlarının yordanmasına ilişkin Çoklu Regresyon Analizi sonuçları

Yordayıcı Değişkenler	B	Standart HataB	B	T	P	İkili r	Kısmi r
Sabit	48.839	3.688	-	13.242	.000	-	-
Cinsiyet	-.401	1.239	-.025	-.323	.747	-.041	-.025
Yaş	-2.570	1.323	-.147	-1.942	.040	-.123	-.147
Kan bağışlama durumu	-2.937	1.293	-.174	-2.272	.024	-.163	-.171
R = .218		R ² = .047	F (3-172) = 2.859		p = .039*	* p < .05	

bağışına ilişkin bilgi düzeyi üzerinde toplumsal cinsiyet, yaş ve eğitimin önemli olmadığı bulunmuştur. Ayrıca kan bağışlamamanın nedeni olarak Hindistan'da araştırmaya katılan ve yaşları 30-39 yaş arasında değişen bireylerin kan bağışına ilişkin bilgi düzeyinin ve gönüllü kan bağışlamaya yönelik toplumdaki kampanyaların yetersiz olması gösterilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda öğretmenlerin fedakârlık tutumları üzerinde sırasıyla kan bağışında bulunma durumunun ve yaşın etkili olduğu, cinsiyetin önemli bir belirleyici olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca hem kan bağışında bulunan hem de kan bağışında bulunmayan öğretmenlerin genel olarak

fedakârlık tutumlarının olumlu olması dikkati çeken önemli bir bulgudur.

Bu bulgulardan hareketle öğretmenlerin fedakârlık yapmaya ilişkin olumlu tutumlarda ve değerlendirmelerde bulunmaları, yetiştirdikleri genç nesilleri etkileme potansiyellerine sahip olmaları nedeni ile büyük önem taşımaktadır.

Bireyleri kan bağışına teşvik ederek bu davranışı, bir fedakârlık örneği olarak algılamalarını sağlamanın yolu, hiç kuşkusuz ki toplumun eğitimi ve bu eğitimin ilköğretim çağından itibaren başlaması ile mümkündür (Yıldız vd. 2006). Wiwanitkit Tayland'da kırsal alanda yaşayan ve yaşları 11-60 arasında değişen bireyler üzerinde kan bağışlama tutumlarını açıklamaya yönelik olarak araştırma yapmıştır. Araştırma sonuçları kan bağışlama tutumları üzerinde özellikle okul sistemine bağlı olarak eğitimin önemli olduğunu ortaya koymuştur (Wiwanitkit, 2000: 611).

Diğer taraftan özellikle kan bağışlama konusunda çalışan sosyal psikologlar, gönüllü olarak kan vermek isteyenlerde fedakârlık / yardımseverlik kimliğini açıklamak üzere çeşitli modellere başvurumaktadırlar. Piliavin ve Callero (1991: 448) "Kan verme: Fedakârlık kimliğinin gelişimi" adlı kitabında fedakârlığın gelişimine ilişkin modellerin kapsamlı analizini açıklamıştır. Bu modeller Becker'ın Uyum Modelini, Muhalif / Zıt Süreç Teorisini, Özellik / Öz-Algılama Çerçevesini, Kimlik Teorisini ve Nedenli Eylem Teorisini kapsamaktadır. Yapılan araştırma sonucunda bu teorilerden farklı kayda değer bir bulgu olarak bireylerin kan bağışlamaya ilişkin fedakâr davranışlar sergilemelerinde eğitimcilerin / öğretmenlerin büyük rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Schwartz (1993) da ev ve okul alanlarındaki sosyalizasyon süreçleri ile fedakârlığın arttığını saptamıştır. Örneğin başkalarının sıkıntılarını paylaşan çocuklara, aileleri de

fedakâr davranışlar sergileyerek ve belirli kurallar uygulayarak onların fedakâr davranışlar yapmalarını artırabilirler. İşbirliğine dayalı öğrenme, oyun alanları, farklı yaş grupları ile bir arada vakit geçirme, drama çalışmaları, arkadaşlık Schwartz'ın (1993) okul alanlarında fedakârlığın artırılmasını sağlayan sosyalizasyon süreçleri olarak önerdiği önemli seçeneklerdir. Ayrıca şiddetten uzak, huzurlu bir yaşam da fedakar yaşam ve fedakâr kişilik özelliklerini artırmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle okul alanlarında sadece kan bağışına yönelik değil bir yaşam felsefesi olarak fedakâr yaşam biçimi ve başkalarına iyilik yapma okul temelli toplumsal hizmeti öğrenme ve yurttaşlık eğitimi yoluyla da başarılabilmektedir. Bu nedenle tüm okullar öğrenciler arasında fedakâr kişilik özelliklerini desteklemek amacıyla toplumsal hizmeti öğrenme projelerine ders programlarında yer ayırmalıdır. Hatta bazı projeler okul müfredatıyla bütünleştirilmeli ve okul temelli olarak seçilen "kardeş okul/lar"la birlikte yürütülmelidir. Böyle projelerin sadece içinde buldukları topluma değil aynı zamanda fedakâr yaşam biçimi ile arzulan "iyilik yapma" felsefesinin hem okullara hem de yarının yardımsever gençlerine yararı olacağı açıktır (Wells-Anita ve Christenberry, 2002: 11). Nitekim bu tür gönüllülük esasına dayalı olarak yapılan hizmet öğrenme projeleri ile öğrenciler, yaşamlarının geri kalanında da pek çok erdemli davranışları gönüllü olarak ve fedakârca yapacaklardır. Ayrıca pek çok yazar bu türden projelerin akademik başarıyı, bir grubun üyesi olmayı, sosyal gelişmeyi, toplumsal katılımı ve yardımseverliği artırdığını belirtmektedir (Ediger, 1993; Kiner, 1993; Kraus, 1993). Diğer taraftan bu projelerde özellikle davranış ve akademik problemi olan öğrencilerin yer almasının onların öğretmenleri ile ilişki ve etkileşimlerini artırdığı ve okula karşı olumlu tutum geliştirerek disiplin suçlarının da azalmasına katkıda bulunduğu saptanmıştır (McKeon ve Rosenberg, 1998). Bu nedenle özellikle ilköğre-

timden başlayarak lise ve hatta üniversite düzeyindeki eğitim kurumlarında gençlerin “toplum içinde öğrenme”lerine dayalı olarak sosyal ve toplumsal sonuçların gözlenmesine olanak sağlayan projeler geliştirilerek gençlere bir yurttaş olmanın sorumlulukları, etik, bireysel ve sosyal gelişmenin temelleri kazandırılmalıdır. Böylece gençler toplum içinde kendilerini değerli, etkili, yeterli ve yetişkinliğe geçiş için hazır hissederek, başkalarının yaşamlarına da duyarlı davranarak gelecekte “fedakâr yaşam biçimi”ni benimseyen nesiller yetiştireceklerdir (Wells-Anita ve Christenberry, 2002).

Bu bağlamda “Toplumda Kan Bağışı Bilincinin Oluşturulması”nda öğretmenlere kanaat önderleri olarak büyük görevler düşmektedir. Bu nedenle yerel yönetimler işbirliği ile bu konuda öğretmenlere yönelik seminerler düzenlenmesi ve projeler geliştirilmesi gerekmektedir. Örneğin yakın zamanda

Gaziantep’in Nizip Halk Eğitim Merkezi’nde “Toplumda Kan Bağışı Bilincinin Oluşturulması Projesi” ile Gaziantep ve ilçelerinde resmi ve özel okul ve kurumlarda görevli yönetici, öğretmen, öğrenci ve öğrenci velilerinin kan bağışı konusunda bilinçlendirilmeleri, bu bilincin geliştirilerek daha duyarlı bir toplum oluşturulması düşüncesiyle, öğretmenlere kan bağışının önemi ve toplumda kan bağışçısı sayısının artırılmasının nasıl sağlanacağı konusunda bilgiler verilmiştir.

Ayrıca bu hizmetlerin, kan bağışını teşvik etmeye yönelik kampanyaların yanı sıra ilkokuldan başlayarak kan bağışının anlam ve kapsamına yönelik olarak “Sağlık Eğitimi” adı altında derslerde de ele alınması gerekmektedir. Kitle iletişim araçları ile özellikle “gönüllü kan bağışlama”yı teşvik etmeye yönelik reklamlara ve programlara da yer verilmiştir.

KAYNAKLAR

- AJZEN Icek, **Attitudes, Personality and Behaviour**, Open University Press, Bilmoor 1988.
- ALESSANDRINI M, “Community Volunteerism and Blood Donation: Altruism as a Lifestyle Choice”, **Transfusion Medicine Reviews**, Volume 21, Issue 4, 307-316, 2007.
- Dünya ve Türkiye’de kan bağışı, <http://www.kanver.org>, 26.05.2008 (Son Erişim: 04.04.2009)
- World Health Organization, Methodological guidelines for socio-cultural studies on issues related to blood donation, Program on Essential Drugs and Technology (HSE), Division of Health System and Services Development (HSP), Pan American Health Organization, 2000.

- BAR-TAL D, “Altruistic Motivation to Help: Definition, Utility and Operationalization”, **Humboldt Journal of Social Relations**, Volume: 13, 3-14, 1986.
- BATSON C.D., B.D. DUNCAN, P. ACKERMAN, T. BUCKLEY & K. BIRCH, “Is Empathic Emotion a Source of Altruistic Motivation?” **J Pers Soc Psychol**, Volume: 40, 290-302, 1981.
- CONDIE, L.J., W.K WARNER & D.C. GILLMAN, “Getting Blood from Collective Turnips: Volunteer Donation in Mass Blood Drives”, **Journal of Applied Psychology**, Volume: 61, 290-294, 1976.
- EDIGER M, “Community Service Promotes Student Awareness”, **School in the Middle**, Volume: 3, 24-26, 1993.

- EISENBERG N, **Altruistic Emotion, Cognition, and Behavior**, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1986.
- FERNANDEZ-MONTOYA A., A. LOPEZ-BERRIO & J.D. LUNA DEL CASTILLO, "How Some Attitudes, Beliefs and Motivations of Spanish Blood Donors Evolve Over Time", **Vox Sanguinis**, Volume: 74; 140-147, 1997.
- FISHBEIN M. & I. AJZEN, "Attitudes toward Object as Predictors of Single and Multiple Criteria", **Psychol. Rev.**, Volume: 81, 59-74, 1974.
- GARRISON F, **An Introduction to The History of Medicine**, Sounders, WB Co (4th ed.) London, 1966.
- GILLESPIE T.W. & C.D. HILLYER, "Blood Donors and Factors Impacting the Blood Donation Decision", **Transfus Med.**, Volume: 16, 115-30, 2002.
- HEALY K. "Embedded Altruism: Blood Collection Regimes and the European Union's Donor Population", **Am J Sociol**, Volume: 105, Issue: 16, 33-57, 2000.
- HINDE R.A. & J. GROEBEL, **Cooperation and Prosocial Behaviour**, Cambridge University Press, Cambridge, England 1991.
- <http://www.kanver.org/sayfa.php?t=157> **Dünya ve Türkiye'de Kan Bağışı**, Erişim Tarihi: 09.04.2009.
- <http://www.gata.edu.tr>, **Kan Bağışçısı Çeşitleri**, Erişim Tarihi: 08.04.2009.
- KINER R.W, "Community Service: A Middle School Success Story", **The Clearing House**, Volume: 66, 139-140, 1993.
- KRAUS D, "Building Student Activity Program", **School in the Middle**, Volume: 3, 17-20, 1993.
- MACAULAY J.R, & L. BERKOWITZ, **Altruism and Helping Behavior**. Academic Press New York 1993.
- MCCLURG A.A, An exploratory study into the role of altruism in planning the control of West Nile virus. MS. Thesis, University of Waterloo, Master of Environmental Studies in Planning, Ontario, Canada, pp. 1-158, 2009.
- MCKEON L.M. & S. ROSENBERG, "Rebels with a Cause", **Momentum**, Volume, 29, 66-68, 1998.
- PENNINGS G, "Demanding Pure Motives for Donation: The Moral Acceptability of Blood Donations by Haemochromatosis Patients", **J Med Ethics**, Volume; 31, 69-72, 2005.
- PILIAVIN J.A, "Why Do They Give The Gift of Life? A Review of Research on Blood Donors Since 1977", **Transfusion**, Volume: 30, Issue: 5, 444-59, 1990.
- PILIAVIN J.A & P.L. CALLERO, **Giving Blood: The Development of an Altruistic Identity**, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1991.
- RUSHTON J.P, **Altruism, Socialization and Society**. NJ: Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1980.
- RUSHTON J.P., R.D. CHRISJOHN, G.C. FEKKEN, "The Altruistic Personality and The Self-Report Altruism Scale", **Personality & Individual Differences**, Volume 21, Issue: 2, 293-302, 1981.
- SEVERY L.J, "Comments and Rejoinders", **Journal of Social Issues**, Volume: 30, 189-98, 1974.
- SHENGA M., R. PAL, & S. SENGUPTA, "Behavior Disparities towards Blood Donation in Sikkim, India", **Asian J Trans Sci**, Volume: 2, Issue: 2, 56-60, 2008.
- SCHWARTZ B, "Why Altruism is Impossible...and Ubiquitous", **Social Service Review**, Volume: 67, 314-343, 1993.
- STEELE R.W., G.B. SCHREIBER, A. GUILTINAN, C. NASS, S.A. GLYNN, D.J. WRIGHT, D. KESSLER, K.S. SCHLUMPF, Y. TU, J. W. SMITH & G. GARRATY, "The Role of Altruistic Behavior,

- Empathetic Concern, and Social Responsibility Motivation in Blood Donation Behavior”, **Transfusion**, Volume: 48, 43-54, 2008.
- SOBER E. & D.S. WILSON, **Unto Others: The Evolution and Psychology of Unselfish Behavior**. Harvard University, London 1998.
- SOLAZ N, **Ülkemiz Ulusal Kan Politikası ve Donör Kazanım Stratejisi**. Kan Bankacılığı ve Transfüzyon Kurs Kitabı, Şan Ofset, İstanbul 2004.
- STAUB E, “Altruistic and Moral Motivations for Helping and Their Translation into Action”, **Psychological Inquiry**, 2(2), 150-153, 1991.
- ÜLMAN Y, **Tıbbi Etik Açısından Kan ve Kan Ürünlerinin Transfüzyonu**. Ulusal Kan Merkezleri ve Transfüzyon Kurs Kitabı. F Özcan Matbaacılık, İstanbul 2000.
- WELLS-ANITA G. & N. CHRISTENBERRY, Developing altruistic behavior and motivation to donate blood: A role for educator and service learning project. Annual Meeting of The Mid-South Educational Research Association, Chattanooga, November 6-8, 2002.
- WIWANITKIT V, “A Study on Attitudes towards Blood Donation among People in A Rural District, Thailand”. **Southeast Asian J Trop Med Public Health**, Volume: 31, Issue: 3, 609-611, 2000.
- YILDIZ Ç. G. EMEKDAŞ, A. KANIK, N. TİFTİK, N. SOLAZ, G. ASLAN, S. TEZCAN, M.S. SERİN, S. ERDEN, İ. HELVACI ve F. OTAĞ, “Neden Kan Bağışlamıyoruz? Mersin İlinde Yaşayanlarda Kan Bağışına Genel Bakış: Anket Çalışması”, **İnfeksiyon Dergisi (Turkish Journal of Infection)**, Cilt: 20, Sayı:1, 41-55, 2006.

